

KARISTUSE INDIVIDUALISEERIMISEST
(NSV Liidu Ülemkohtu ja Eesti Vabariigi Ülemkohtu
avaldatud kohtupraktika põhjal)

Kalle Nigola

1. Kohtuotsuse kasvatusliku mõju huvides on mõistetud karistust tarvis veenvalt motiveerida. Nimetada tuleks kõik asjaolud, millest karistuse liigi ja määra valikul lähtutakse. Arvestamisele kuuluvate asjaolude ring on üldkujul määratletud "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste"* §-s 32 ja ENSV KrK** §-s 36 ("karistuse mõistmise üldsätted"). Järgnevalt sellest, millistele asjaoludele on praktikas osundatud.

Aastatel 1980–1989 on väljaandes "Бюллетень Верховного Суда СССР" avaldatud 16 NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi või kriminaalasjade kohtukolleegiumi määrust konkreetses kriminaalasjas, milles järelevalve korras on võetud seisukoht madalama astme kohtu otsuses või määruuses näidatud konkreetse karistuse suhtes. Sellega nõustumist või mittenõustumist on motiveeritud järgmiste asjaoludega (esitatud on need põhiliselt niisuguses järjestuses, nagu karistuse mõistmise üldsätete elemendid seaduses):

- 1) kuriteo ajendiks oli mõningal määral kannatanu käitumine;
- 2) õnnetuse põhjuseks oli ka mootorpaadi kõlbmatus inimeste veoks;
- 3) ebaseaduslikult omandatud tulirelva ja laskemoona oli hoitud kaua aega (21 aastat — *K.N.*) kasutamata;
- 4) toimepandud kuritegude eriline raskus;
- 5) ametiisiku tapmine töökohas kättemaksuks teenistusliku tegevuse eest;
- 6) kohtualuse positiivne (eriti positiivne) iseloomustus — 7 määrust;
- 7) ülalpidamisel alaealised lapsed või ka teisi perekonnaliikmeid — 7 määrust;
- 8) kuriteo esmakordsus (variandid: kohtualune ei ole varem süüdi mõistetud, ei ole varem kriminaalvastutusele võetud, kohtualune on kriminaalvastutusele võetud esmakordselt) — 5 määrust;
- 9) kohtualust ei ole varem milleski taunitavas märgatud — 2 määrust;

---

* Edaspidi "Alused".

** Edaspidi Krk.

10) kohtualune on tööveteran (variant: on 64 aastat vana ja jätkab ühiskonnakasulikku tööd, nendest viimased 17 aastat ... raudteel) — 2 määrust;

11) kohtualuse psüühiline seisund (üks oli pärast kuritegu umbes 1 aasta, teine 20 päeva reaktiivses seisundis — *K.N.*) — 2 määrust;

12) tegelemine ühiskonnakasuliku tööga;

13) töötamine sovhoosis;

14) Suure Isamaasõja 2. grupi invaliid;

15) kohtualuse tervislik seisund (seda konkretiseerimata);

16) teatas õiguskaitseorganitele altkäemaksu võtjast (ise oli altkäemaksu vahendaja — *K.N.*);

17) kohtualuse negatiivne iseloomustus (ühes määruses märgiti ka sagedast töökohtade vahetamist) — 2 määrust;

18) kohtualune on vaatamata noorusele krooniline alkohoolik;

19) süüdlase erakordne ühikonnaohtlikkus;

20) kahju vabatahtlik hüvitamine (variant: kogu kahju hüvitamine) — 2 määrust;

21) süü ülestunnistamisele ilmumine;

22) kuriteo toimepanemine isiku poolt, kes ka varem on toime pannud kuriteo (formulatsioonid: kohtualune on 3 korda karistatud tahtlike kuritegude eest, kuritegu pandi toime karistuse (parandusliku töö — *K.N.* kandmise ajal) — 2 määrust;

23) kuriteo ohvriks oli kaitsetu 5-aastane laps;

24) kuriteo eriline julmus;

25) kuriteo toimepanemine joobeseisundis — 2 määrust;

26) ebaseaduslikult omandatu on kohtualuselt ära võetud.

EV Ülemkohtu presiidium või kriminaalasjade kohtukollegium on analoogilisi määrusi avaldanud bulletäänis "Nõukogude Õigus" suhteliselt vähe — viimase 10 aasta jooksul vaid 6. Osundatud on nendes järgmistele asjaoludele:

1) riisutu summa (2340 rbl. KrK §-s 93 lg. 1 ettenähtud kuriteo tagajärjena — *K.N.*);

2) kohtualune pani raske kuriteo toime purjuspäi tülitsedes;

3) kohtualust iseloomustatakse väga hästi;

4) kohtualune on varem kohtulikult karistamata;

5) negatiivne tööalane iseloomustus (variant: kohtualune on töödistsipliini rikkuja) — 2 määrust;

6) kohtualune ei ole tunnetanud oma süüd ega tõendanud oma käitumisega paranemise teele asumist;

7) kohtualune on alkohoolsete jookide kuritarvitaja — 2 määrust;

8) kohtualune on toimepandud kahetsenud;

9) kohtualust on varem 2 korda karistatud, uus kuritegu kahe ja poole kuu möödudes pärast vabadusekaotusekohast vabanemist;

10) kuriteo toimepanemine joobeseisundis;

11) kinnipidamisel tekitati kohtualusele raskemaid kehavigastusi kui kannatanule.

Seoses loetletud asjaoludega, samuti mõnede NSV Liidu Ülemkohtu ja Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi määrustega, milles antakse juhiseid karistuse individualiseerimiseks, on tarvis teha järgmisi märkusi.

2. Faktorite hulgas, mida kohus peab karistuse mõistmisel arvestama, nimetab seadus kõigepealt toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet*. See ei ole juhuslik. Kuna kriminaalkaristus mõistetakse kuriteo eest, siis on loomulik, et karistuse karmus oleneb ennekõike toimepandu ohtlikkusest.

Konkreetne kuritegu on teiste, kriminaalseaduse sama sätte järgi kvalifitseeritavate kuritegudega võrreldes kas suhteliselt vähe ohtlik, keskmise ohtlikkusega või suhteliselt suure (eriti suure) ohtlikkusega. Karistuse individualiseerimisel peabki kohus kõigepealt selles suhtes seisukoha võtma ja kohtuotsuses seda motiveerima. Kui seda ei tehta, on kõrgemalseisval kohtul raske kontrollida karistuse seaduslikkust ja põhjendatust. Üldsõnalisest konstateeringust, et kohus karistuse mõistmisel arvestab toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, ütle mata seejuures, kas kuritegu tunnistatakse vähem või rohkem ohtlikuks, ja nimelt millistest asjaoludest lähtudes, pole kasu.

Põguski pilk eespool loetletud asjaoludele näitab, et nii NSV Liidu Ülemkohus kui ka EV Ülemkohus on konkreetse karistuse põhjendatuse üle otsustamisel lähtunud peaaesjalikult süüdlase isikuandmetest, toimepandud kuriteo ohtlikkust peegeldavaid asjaolusid ja järeldust ohtlikkuse määra kohta näidatakse harva. Miks on see nii? Ega ometi sellepärast, et kohtutel on raskusi kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astme määramisega?

See, kas mingist asjaolust oleneb kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloom või aste, on mõnikord tõepoolest vaieldav. Üheks niisuguseks on süü liik (vorm), mida osa autoreid loeb erialakirjanduses kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu, kuid mille NSV Liidu Ülemkohus on tunnistanud ühiskonnaohtlikkuse astet väljendavaks asjaoluks. Kuni niisugused küsimused ei ole selgeks vaieldud, oleks sammuks edasi seegi, kui öelda vaid, kas vastav asjaolu tõendab toimepandu suuremat või väiksemat ohtlikkust, hoidudes selle tituleerimisest kas kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu või astet määravaks.

Käesolevas artiklis ei ole võimalik peatuda kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astme piiritlemisel. Mõned märkmed kuriteo ohtlikkust tingivate faktorite kohta saab siiski teha.

Konkreetselt kuriteo kui terviku ohtlikkuse määra tuvastamisel

---

* Viimasel ajal on käbele läinud *kuriteo laad ja ühiskonnaohtlikkuse aste*. Käesolevas kirjutises kasutatakse seaduse terminoloogiat.

tuleb arvestada selle kuriteo kõigi elementide (objekt, objektiivne külg, subjekt, subjektiivne külg) eripära. Näiteks on vahetust objektist lähtudes varavastane kuritegu seda taunitavam, mida suurem on rünnatava vara rahvamajanduslik tähtsus või tähtsus konkreetsele kodanikule; huligaansus on ohtlikum siis, kui avaliku korra rikkumine seisneb kallalekippumises inimesele; valvekorras oleva rulltõrjeauto ärandamine on ohtlikum kui kastmisvett vedava tsisternaauto ärandamine jne.

Objektiivse külje elementideks oleva teo ohtlikkuse määravad teoviisi ja kuriteoriista või -vahendi ohtlikkus, samuti olustiku eripära ning koha ja aja tingimused. Nii on üldohtlik viis üks kuritegu raskendav tunnus (võrreldes mitteüldohtliku viisiga), kahest üldohtlikul viisil toimepandud kuriteost on omakorda ohtlikum see, millega loodi oht suuremale hulgale kõrvalistele objektidele. Kui üks huligaan kasutab nuga, teine aga tulirelva, käitub ohtlikumalt teine. Kuid ega kõik tulirelvadki ole võrdse ohtlikkusega (vrld. näiteks väikesekaliibrilist püstolit ja automaati), mida samuti tuleb arvestada. Deserteerimine lahinguolukorras on ohtlikum samasugusest teost lahingute vaheajal; lahinguolukorras deserteerimise ohtlikkus sõltub omakorda selle olukorra tõsidusest. Subjekti tunnustest mõjutab kuriteo ühiskonnaohtlikkust praktiliselt piiratud süüdivusseisund, vähendades seda. Subjektiivse külje elementideks on teatavasti süü liik ning motiiv ja eesmärk. Ohtlikum on tahtlikult toimepandud kuritegu, iseäranis siis, kui esines otsene ja seejuures ettekavatsetud tahtlus. Ettevaatamatuse seisneva süü raskemaks liigiks on kergemeelsus. Motiivist ja eesmärgist lähtudes on kuritegu seda ohtlikum, mida taunitavam oli motiiv ja eesmärk. Jne. Lähemalt vt. [1, lk. 22–34].

Seoses kuriteo ühiskonnaohtlikkust määravate asjaolude arvestamisega uuritud kohtupraktikas on tarvis peatuda vähemalt ühel probleemil.

NSV Liidu Ülemkohus on oma juhendavates selgitustes korduvalt juhtinud kohtute tähelepanu vajadusele kohaldada rangeid karistusi isikuile, kes on toime pannud raske kuriteo. Vt. näiteks [3, lk. 387]. Seejuures jääb selgusetuks, kas silmas peetakse üksnes fakti, et kuritegu kuulub raskete liiki "Aluste" (KrK) §7¹ mõttes, või seda, et eriliste tehilolude tõttu on konkreetse raske kuriteo ohtlikkus suhteliselt suur. Sanktsiooni raames karmima karistuse mõistmist saab põhjendatuks pidada siiski vaid teisena märgitud juhul. Seda põhjusel, et vastava kuriteo kuulumist raskete hulka on kriminaalseaduse sanktsiooni konstrueerimisel juba arvestatud; kui seda arvestada veel ka karistuse individualiseerimisel sanktsiooni raames, tähendaks see ühe ja sama kuriteotunnuse, mille tõttu kuritegu on raskeks arvatud (tagajärg, teoviis, motiiv jne.), topelt arvestamist. Pealegi võib raskete liiki kuuluv kuritegu konkreetsel juhul olla suhteliselt vähe ohtlik (pandi toime erandlikel asjaoludel, süüdlane oli teisejärguline

osavõtja vms.).

Raske kuriteo toimepanemist mainitakse Elmo K. süüdistusasjas KrK §107 lg. 1 järgi [15, lk. 476]. Tema löi kannatanule vastastikuse tüli käigus noaga kõhtu. Sellest, et rahvakohus mõistis Elmo K-le vaid 2 aastat vabadusekaotust tingimisi, võib järeldada, et erilisi tehioalusid, mis tõendanuks selle kuriteo suhteliselt suurt ohtlikkust, polnud. Seetõttu ei oleks tulnud rahvakohtu otsuse tühistamise ühe motiivina arvestada raske kuriteo toimepanemist (veel arvestati kuriteo toimepanemist purjuspäi tülitsedes).

NSY Liidu Ülemkohtu pleenum on surmanuhtluse kohaldamisega nõustumist motiveerinud peale muu ka toimepandud kuritegude erilise raskusega [4, lk. 28]. Kohtualune koos kahe kaaslasega alustas tüli grupi üliõpilastega. Tõuganud nad peatunud autobussist eemale, löi kohtualune üht nendest tapmise eesmärgil noaga rinda, seejärel aga, kui kaaslased alustasid kannatanu peksmist jalaga, pani ta noa vastu teise üliõpilase kõri. Kambamehe sekkumise tõttu kohtualune sellele üliõpilasele viga ei tekitanud, küll löödi viimane pikali kellegi teise poolt. Seejärel kurjategijad põgenesid. Kõnesolev kohtualune oli süüdi tunnistanud eriti kuritahtliku huligaansuse ja huligaansel ajendil toimepandud tahtliku tapmise eest.

On tõsi, et kirjeldatud kuriteod kuuluvad eriti raskete liiki. Jääb aga arusaamatuks, mis mõttes nad olid erilise raskusega, mida oli vaja arvestada karistuse individualiseerimisel.

3. Teiseks faktoriks, mida kohus peab karistuse mõistmisel arvestama, on süüdlane isik. Selle nõude täpseks täitmiseks tuleb kõigepealt selgusele jõuda selles, mis laadi isikuandmeid silmas peetakse.

Tuleks lähtuda sellest, et kui kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astme määramisel on arvestatud ka niisuguseid asjaolusid, mis annavad tunnistust kuriteo keskmisest ohtlikkusest, siis süüdlase isikuandmetest on tähtsust vaid nendel, mis iseloomustavad teda kas positiivsest või negatiivsest küljest või mida ei saa jätta tähelepanuta humaansetel kaalutlustel. Seda põhjusel, et karistuse raamid määrab toimepandud kuriteo ohtlikkus, süüdlase isik saab nendes vaid korrektiive tingida. Isikut keskpäraselt iseloomustavad andmed siin arvesse ei saa tulla.

Eelöeldust lähtudes on kasutu konstateerida kohtuotsuses või -määruses näiteks seda, et kohtualune on tegelnud ühiskonnakasuliku tööga, jättes selgitamata, kui suure innuga on ta seda teinud. Teises kohtumääruses mainitakse karistuse kergendamise motiivina töötamist sovhoosis. Tekib küsimus: kas näiteks kolhoosis töötamine on halvem näitaja? Ega seegi asjaolu, et isik on tööveteran või et 64-aastane isik jätkab ühiskonnakasulikku tööd, tema kohta midagi olulist ütle.

Valentina V., töötades vanemkassapidajana, riisus kassast lige-

male 2 aasta jooksul 2340 rbl. 50 kop. Kassatsiooniaseme kohus, mitte nõustades talle mõistetud karistuse kergendamiseega, mainis ühe motiivina süüdimõistetu kalduvust alkohoolsete jookide kuritarvitamisele [14, lk. 396].

Et alkoholi kuritarvitamine isikut heast küljest ei iseloomusta, on arusaadav. Ent positiivsed või negatiivsed isikuandmed on karistuse individualiseerimisel arvestatavad üksnes niivõrd, kuivõrd nende tõttu on isik karistuse abil kergemini või raskemini mõjutatav. Kas alkoholi kuritarvitav isik allub karistuse kasvatuslikule mõjule raskemini, et talle peab mõistma karmima karistuse?

Näib, et sellele küsimusele ei saa anda ühest vastust. Paljudgi oleneb siin toimepandud kuriteo laadist ning seose olemasolust alkoholisega ja kuriteo vahel. Kui kuritegu (kas või riisumine) oli toime pandud alkoholismi mõjul, siis on uute kuritegude toimepanemine sellesama faktori kaasmõjul rohkem tõenäoline kui juhul, mil esimese kuriteo ja alkoholismi vahel seos puudus. See aga tähendab, et esimesel juhul on isik ohtlikum ning tema karmim kriminaalõiguslik kohtlemine põhjendatud. Kuriteo toimepannud isiku ohtlikkuse suurus oleneb ju peamiselt sellest, kui suur on tema poolt uute kuritegude toimepanemise tõenäosuse aste. Tagasi tulles Valentina V. süüdistus- asja juurde, jääb üle öelda, et kuna kohtumäärusest ei nähtu, kas tema kuritegu oli alkoholilembelisusest tingitud või ei olnud, on vaadeldava asjaolu arvestamise põhjendatuse üle raske otsustada.

Vaielda võib nende motiivide paikapidavuse üle, millest lähtudes EV Ülemkohus nõustus rahvakohtu seisukohaga mitte kohaldada Vladimir G. suhtes KrK §55². Vastavas määruses kirjutatakse: "Vladimir G. on süüdi mõistetud raske kuriteo eest. Isikliku toimiku materjalist nähtub, et kuni tema tingimisi vabastamise esildise tegeviseni on ta pöördunud mitmete organite poole kaebustega, milles väidab tema süüdimõistmise olevat edaseaduslik. Seoses sellega on põhjendatud kohtu järeldus, et Vladimir G. ei ole kuni käesoleva ajani tunnetanud oma süüd ega tõendanud oma käitumisega paranemise teele asumist" [16, lk. 160]. Kas oma süüst mitteamusaamine ja kaitseõiguse energiline kasutamine on ikka isikut negatiivselt iseloomustav asjaolu? Võibolla Vladimir G. ei pidanud oma käitumist kuriteoks heausklikult?

On üldtunnistatud, et süüdlast positiivselt iseloomustavad andmed annavad alust minna allapoolle sellest karistusest, mis vastab toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomule ja astmele. Kas negatiivsete andmete tõttu võib talitada vastupidi?

Kirjanduses on sellele küsimusele vastatud valdavalt jaatavalt. Seejuures tuginetakse sageli NSV Liidu Ülemkohtu plenumi määrusele, milles on öeldud: "Asjas kindlakstehtud niisuguseid andmeid, mis iseloomustavad kohtualust negatiivselt (kõrvalehoidumine ühiskonnakasulikust tööst, alkoholi kuritarvitamine, halb suhtumine pe-

rekonnasse ja töösse, avaliku korra ning sotsialistliku ühiselu reeglite rikkumine jne.), tuleb arvestada karistuse mõistmisel, sest need kuuluvad süüdlase isiku, mitte aga ... vastutust raskendavate asjaolude juurde" [3, lk. 387].

Vastupidisel seisukohal on prof. I. Rebane. Tema leiab, et need süüdlase isikut negatiivsest küljest iseloomustavad andmed, mis ei ole tunnistanud vastutust raskendavaks, saavad vaid ühel või teisel määral välistada vastutust kergendavate asjaolude arvestamise võimalust; karistuse raskendamine isiku negatiivsete omaduste tõttu on vastuolus põhimõttega, mille kohaselt isik vastutab üksnes konkreetsete kuritegelike tegude eest [2, lk. 20].

I. Rebase seisukohale on põhimõtteliselt raske vastu vaielda, kuid selle realiseerimisel tekib paar küsitavust. Esiteks. Kui vastutust kergendav asjaolu jäetakse arvestamata isiku negatiivse andme tõttu, siis tähendab see tema olukorra halvendamist (kuriteo ohtlikkusele vastavast karistusest ei minda allapoole). Juhul aga, kui vastutust kergendavaid asjaolusid ei ole, siis negatiivsed isikuandmed süüdlase karistust ei mõjuta. Kas niisugune olukord on normaalne? Teiseks. Tekib põhimõtteline küsimus: kas karistuse mõistmise üldsätete üks element (näiteks süüdlase isik) saab välistada teise elemendi (näiteks kergendava asjaolu) arvestamise või peab kohus alati arvestama kõiki KrK §-s 36 nimetatud faktoreid, kaasa arvatud vastutust kergendavad asjaolud? Iseküsimus on iga faktori mõju suurusest karistuse liigile ja määrale igal üksikjuhul.

Eelõeldust lähtuvalt näib kõige vastuvõetavam kahe kirjeldatud seisukoha kompromissvariant — raskendada karistust üksnes selliste negatiivsete isikuandmete tõttu, mis avaldusid kuriteo toimepanemises. Kirjanduses on säärast mõtet avaldatud.

4. Kuigi seadus loeb toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet, süüdlase isikut ning vastutust kergendavaid ja raskendavaid asjaolusid karistuse mõistmisel iseseisvateks faktoriteks, ei tähenda see, et need kõik on kvalitatiivselt erinevad. Iseloomustavad ju KrK §-des 37 ja 38 loetletud vastutust kergendavad ja raskendavad asjaolud sisuliselt kas toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkust või süüdlase isikut või nii üht kui teist. See on ka arusaadav, sest muud asjaolud, mis jäävad väljapoole toimepandud kuritegu ja süüdlase isikut, ei saa olla arvestatavad karistuse mõistmisel. Järelikult on KrK §-s 36 nimetatud asjaolude eristamine kehtiva kriminaalõiguse järgi mõnevõrra tinglik.

Vastutust raskendavate asjaolude loomuse mittetundmine ei raskenda karistuse õiget individualiseerimist ega heida varju kohutukultuurile selles valdkonnas. Kui mõni KrK §-s 38 ettenähtud asjaoludest esineb, on kohus kohustatud seda arvestama vastutust raskendavana. Ühtki muud asjaolu, mida selles paragrahvis pole nimetatud, ei või kohus lugeda vastutust raskendavaks asjaoluks.

Teistmoodi on lugu vastutust kergendavate asjaoludega. KrK §37 lg. 2 alusel võib kohus arvestada nendena ka sääraseid, mida §-s 37 lg. 1 ei ole ette nähtud. Karistuse mõistmisel ei tohi tähelepanuta jätta aga ka süüdlast positiivselt iseloomustavaid andmeid, mis samuti on karistuse kergendamise alus. Vastutust kergendavate asjaolude loomuse mittetundmisel võibki juhtuda, et vastutust kergendavaks peetakse asjaolu, mida peaks arvestama süüdlase isikut iseloomustavana, ja vastupidi. Ehkki see viga ei pea kaasa tooma ebaõige karistuse valikut, tuleks kohtukultuuri huvides sellest hoiduda ja igat arvestatavat asjaolu õige nimega nimetada.

Kohtupraktika analüüs näitab, et vastutust kergendavate asjaolude ja süüdlast positiivselt iseloomustavate andmete eristamisel puudub üksmeel. Näiteks peab NSV Liidu Ülemkohutu pleenum töövõimelisust, tervislikku seisundit ja perekonnaseisu andmeteks kohtualuse isiku kohta [3, lk. 387], NSV Liidu Ülemkohtu kriminaal-asjade kohtukollegium aga arvab alaealiste laste olemasolu ja Isamaasõja 2. grupi invaliidiks olekut vastutust kergendavateks asjaoludeks [10, lk. 36].

Mis on siis iseäralik vastutust kergendavatele asjaoludele, mida võiks pidada nende ja süüdlase isikut positiivsest küljest iseloomustavate andmete piiritlemise kriteeriumiks?

KrK §-s 37 tähendatud kaheksast asjaolust on kuuel seos toimepandud kuriteoga. See seos on kas otsene või ilmne (näiteks kuriteo toimepanemine ähvarduse mõjul) või varjatud (näiteks puhtsüdalik kahetsus). Viimasel juhul avaldub seos selles, et kahetsetakse juba toimepandud kuritegu.

Kui vastutust kergendavaks asjaoluks on tunnistatud kuriteo toimepanemine alaealiste poolt, siis selle üheks põhjuseks on niisuguse kuriteo väiksem ohtlikkus (peaasjalikult selle tõttu, et alaealise võime aru saada oma käitumise ühiskonnaohtlikust iseloomust ja ette näha oma teo kõikvõimalikke tagajärgi on mingil määral piiratud). Seepärast on alust eeldada seost ka selle asjaolu ja toimepandud kuriteo vahel.

Niisiis on KrK §-s 37 ette nähtud vaid üks asjaolu, millel ei pruugi olla seost toimepandud kuriteoga. Pole aga võimatu, et raskest tingitud muudatused naise organismis mingil määral siiski mõjustavad tema käitumist, kaasa arvatud kuriteo toimepanemise soodustamine. Seetõttu pole päris aluseta eeldada seost sellegi asjaolu ja toimepandud kuriteo vahel.

Elõeldu põhjal võib öelda, et KrK §-s 37 lg. 1 nimetatud vastutust kergendavatele asjaoludele on tüüpiline seos toimepandud kuriteoga, mida võib pidada nende asjaolude ja süüdlase isikut positiivselt iseloomustavate andmete piiritlemise kriteeriumiks. Sellesama tunnusega peaksid olema ka need asjaolud, mida kohus kavatseb tunnistada vastutust kergendavaks §37 lg. 2 alusel.

Uuritud kohtupraktikas on karistuse kergendamist motiveeritud kahju hüvitamisega ja toimepandu kahetsemisega [6, lk. 33; 13, lk. 74], kuigi "Aluste" §33 lg. 1 (KrK §37 lg. 1) tunnistavad vastutust kergendavateks asjaoludeks kahju vabatahtliku hüvitamise ja puhtsüdamliku kahetsuse. Kohtumäärustest ei nähtu, kas neid asjaolusid arvestati tähendatud paragrahvide teise lõike alusel või oli tegemist näpuveaga — silmas peeti esimeses lõikes ettenähtuid. Kui arvestati teise lõike alusel, tekib järgmine küsimus: kas selle lõike järgi arvestatavad asjaolud peavad lõikes üks ettenähtutest erinema kvalitatiivselt või piisab erinevusest mõnes tunnuses (näiteks kahju hüvitamine ei olnud vabatahtlik, vaid sunnitud)?

Pöördugem kõigepealt "Aluste" §33 lg. 2 ja KrK §37 lg. 2 teksti poole. Seal mainitakse niisuguseid asjaolusid, mida seaduses ei ole ette nähtud. Säärasteks saab aga tunnistada nii eri kvaliteeti kui ka kas või üheainsa tunnuse poolest erinevaid asjaolusid. Pole ju näiteks kahju sunnitud hüvitamist seaduses ette nähtud. Seaduse grammatiline tõlgendamine seega ei anna lahendust vaadeldavale probleemile.

Nüüd küsimus: mis on mingi asjaolu vastutust kergendavaks tunnistamise alus? Vastus saab olla vaid üks — see, et vastav asjaolu vähendab toimepandu ohtlikkust või (ja) tõendab süüdlase isiku väiksemat ohtlikkust. Lähenedes tekitatud kahju sunnitud hüvitamisele ja südamest mittetulevale kahetsusele sellest vaatenurgast, peaks olema ilmne, et nende tunnistamine vastutust kergendavateks asjaoludeks on põhjendamatu.

Niisiis on kõnesolevaid vastutust kergendavaid asjaolusid reglementeerivates seadusesätetes sõnadel *vabatahtlik* ja *puhtsüdamlik* sügav mõte ja neid ei tohiks ignoreerida. Ilmne on ka see, et kui seadus lubaks vastutust kergendava asjaoluna arvestada nii kahju vabatahtlikku kui ka sunnitud hüvitamist, oleks mõtetu näha ühes seadusesättes ette kahju vabatahtlik hüvitamine, teise sätte alusel aga lubada arvestada ka sunnitud hüvitamist. Õeldu kehtib ka lihtsalt kahetsuse arvestamise suhtes vastutust kergendava asjaoluna.

EV Ülemkohtu pleenum on KrK §-s 37 lg. 1 p. 1 sisalduvat sätet veelgi laiemalt tõlgendanud ning asunud seisukohale, et tekitatud kahju vabatahtliku hüvitamise arvestamisel vastutust kergendava asjaoluna ei ole tähtis, kas kahju hüvitas süüdlane või tegi seda mõni teine isik [12, lk. 71]. Niisuguse seisukoha põhjendus on eelõeldu põhjal vägagi küsitav.

Kui seadus tunnistab kuriteo toimepanemise isiku poolt, kes varem on kuriteo toime pannud, vastutust raskendavaks asjaoluks, siis kohtud on selle asjaolu puudumisega motiveerinud karistuse kergendamist. Ühes määruses nimetatakse seda asjaolu otseselt vastutust kergendavaks, teistes aga vaid mainitakse arvestamist, jättes täpsustamata, kas vastutust kergendavana või süüdlase isikut iseloomus-

tavana. Seejuures ühel juhul näib kuritegelike tegude tunnistamine esmakordseks alusetuna.*

Kuriteo esmakordsuse tunnistamine vastutust kergendavaks asjaoluks on mõningal määral arusaadav näiteks VNFSV KrK kohaldamisel, kus vähetähtsa kuriteo esmakordne toimepanemine asjaolude juhusliku kokkusattumise mõjul on ette nähtud vastutust kergendava asjaoluna. Siis omistatakse ühele elemendile kolmeliikmelisest tervikust iseseisev tähendus. ENSV KrK ei anna selleks alust.

Kõnesoleva asjaolu arvestamist on raske teoreetiliselt põhjendada, kuna see ei tõenda ei toimepandud kuriteo ega süüdlase isiku väiksemat ohtlikkust. Tõsi on küll see, et kuriteo esmakordselt toimepannud isik võib olla vähem ohtlik kui kuritegusid varem toime pannud isik, kuid ta ei pruugi olla vähem ohtlik "tüüpilisest" kodanikust. Süüdlase isikusse puutuvate andmete arvestamisel vastutust kergendavatena on alust aga vaid siis, kui nende andmete tõttu on kohtualune teiste kodanikega võrreldes-suhteliselt positiivselt iseloomustatav. Ega ometi mitme kuriteo toimepanemine meie kodanike poolt ole tavaline, et seda, kui keegi osutub kohtu all olevaks üheainsa kuriteo eest, ära märkida kui kõrvalekaldumise normist, mida mittekoosseisulised vastutust kergendavad ja raskendavad asjaolud just nimelt tõendavad (peaksid tõendama)? Pealegi oleks põhimõtteliselt väärtunnistada vastutust raskendava asjaolu puudumine vastutust kergendavaks asjaoluks (süüdlast positiivselt iseloomustavaks andmeks).

5. Vaieldav on koosseisuliste vastutust raskendavate asjaolude arvestamise võimalikkus karistuse individualiseerimisel.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenum on juba 1979. a. andnud kohtutele järgmise juhise: "Neil juhtumel, kui üks või teine asjaolu, mis on seaduse kohaselt vastutust kergendav või raskendav, on märgitud KrK eriosa dispoitsioonis kui üks kuriteo tunnuseid, ei tohi kuriteo eest karistuse mõistmisel seda täiendavalt arvestada kui vastutust kergendavat või raskendavat asjaolu" [3, lk. 388].

Selle määruse seisukohalt võib huvi pakkuda EV Ülemkohtu kriminaal-asjade kohtukollegiumi määrus Valentina V. süüdistus-asjas, millest oli juttu eespoolgi. Tema riisus kaupluse kassast üle 2340 rbl. Rahvakohus kvalifitseeris kuriteo KrK §93 lg. 2 p. 2 järgi. Karistuse mõistmisel arvestati vastutust raskendava asjaoluna kuriteo toimepanemist omakasu eesmärgil (õigem oleks omakasu ajendil või motiivil — *K.N.*) ja korduvalt. Kohtukollegium kvalifitseeris kuriteo ümber KrK §93 lg. 1. järgi ja jättis kohtuotsusest välja mainitud raskendava asjaolu arvestamise, märkides, et KrK §-s 38

---

* V. Štro võttis 1984. a. aprillis, novembris ja detsembris vastavalt 50, 25 ja 100 rbl. altkäemaksu. Ta mõisteti süüdi altkäemaksu korduvalt võtmise eest [11, lk. 27].

tähendatud asjaolusid võib tunnistada vastutust raskendavaks ainult siis, kui need ei kuulu kvalifitseeriva tunnusena kuriteokooesseisu [14, lk. 396].

Kohtukollegiumi määruses on keeleline ebatäpsus: ei ole kohtu otsustada, kas KrK §-s 38 tähendatud asjaolusid tunnistada vastutust raskendavaks või mitte; seadus on nad niisuguseks juba tunnistanud ja kohtu kohustus on vaid neid arvestada või selleks aluse esinemisel mitte arvestada (KrK §38 p.1 ja 10). Määruse sisuline puudus on selles, et kohtuotsusest omakasu eesmärgile viitamise väljajätmist on mõõda motiveeritud: omakasu ei ole ju riisumise kvalifitseeriv tunnus.

Õigem, kuid NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määruse mõttega siiski mitte päris ühtiv seisukoht on avaldatud NSV Liidu Ülemkohtu kriminaalrajade kohtukollegiumi määruses V. Stro süüdistus-asjas. Ka tema karistuse raskendamise üheks argumentiks oli esimese astme kohus lugenud kuriteo toimepanemise omakasu motiivil. Seda põhjendamatuks pidades märkis kohtukollegium, et omakasu või muu isiklik huvitatus on altkäemaksu võtmise, ametiseisundi kuritarvitamise ja ametialase võltsimise obligatoorne tunnus [11, lk. 27]. NSV Liidu Ülemkohtu pleenum aga räägib oma määruses KrK eriosa dispositsioonis märgitud tunnuste arvestamisest.

Vaadeldava probleemi suhtes katsetakse seisukohta võtta ka uute "Aluste" projektis. Selle §-s 44 lg. 4 märgitakse, et kui vastutust raskendav asjaolu on seaduses ette nähtud kuriteo tunnusena, ei või seda uuesti arvestada karistuse mõistmisel.

Seega, kui NSV Liidu Ülemkohtu pleenum keelab dispositsioonis nimetatud kuriteotunnuse arvestamise karistuse mõistmisel vastutust raskendava asjaoluna, mis on igati mõistetav, siis "Aluste" projekt ei luba seda arvestada veel ka toimepandud kuriteo ja süüdlase isiku suuremat ohtlikkust tõendava asjaoluna. See tähendab näiteks, et karistuse individualiseerimisel pole mingit tähtsust sellel, kas vägistati 14- või 17-aastane alaealine (KrK §115 lg. 3) või kas kohtu all on 2 või 10 vargust toime pannud isik (§139 lg. 2 p. 3). Niisuguse seisukoha omaksvõtt kohtute poolt on vägagi küsitav.

6. Nii mõneski määruses on viidatud säärasele asjaoludele, mida on raske arvata karistuse mõistmise üldsätete hulka.

Motorist A. Aljjevi käsutusse oli sadama administratsioon andnud inimeste üle jõe veoks tehniliselt mittekorras mootorpaadi — puudusid inimeste väljakukkumist takistavad piirded, polnud piisavalt päästevahendeid ja esines muidki puudusi. Aljjev lubas inimestel paadi üle koormata, mistõttu osa neist seisis püsti. Sildumisel põrkas paat vastu pontooni ja 2 sõitjat kukkus vette, üks neist uppus. Aljjev oli purjus. Tema karistuse kergendamist motiveeriti peale muu sellega, et juhtunu põhjuseks oli mitte ainult Aljjevi eeskirjadevastane käitumine, vaid ka mootorpaadi kõlbmatus inimeste veoks [7, lk.

21].

A. Džarullajev oli süüdi mõistetud teadvalt kuritegelikul teel saadud vara omandamise eest (vedelkütus 4 rbl. ja metalltorud 306 rbl. väärtuses). Tema karistuse tingimuslikuks lugemist põhjendati sellegagi, et ebaseaduslikult omandatu on temalt ära võetud [5, lk. 34].

August B. lõi teda kinni pidavale miilitsatöötajale jalaga rindu ning kriimustas nägu ja kätt (KrK §182¹). Eesti NSV Ülemkohtu presiidium viitas süüdimõistetud karistuse kergendamisel muuhulgas ka sellele, et kinnipidamisel tekitati temale raskemaid kehavigastusi kui kannatanule [13, lk. 74].

Kui S. Požarski süüdistusajajas tehtud määruses olid loetletud vastutust raskendavad asjaolud ja süüdlast negatiivselt iseloomustavad andmed, siis esitati veel kõikvõimalikke positiivseid andmeid kannatanu kohta, mida samuti arvestati seisukohavõtul mõistetud karistuse suhtes [8, lk. 41].

7. NSV Liidu Ülemkohtu pleenum on selgitanud, et seaduses ettenähtust kergemat karistust on võimalik mõista ainult erandlike asjaolude ilmnemisel kogumis andmetega süüdlase isiku kohta. Seejuures võib erandlikuks tunnistada sellised asjaolud, mis oluliselt vähendavad toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse astet. Ühtlasi peab kohus kohtuotsuse kirjeldavas osas märkima, nimeit missugused asjas tuvastatud tehilolud tunnistab kohus erandlikuks [3, lk. 388].

Hiljem ei ole pleenum sellest igati põhjendatud selgitusest alati kinni pidanud. Näiteks motiveerib ta seaduses ettenähtust kergema karistuse kohaldamist ühes määruses järgmiselt: "Arvestades, et Stro pani kuritegelikud teod toime esmäkordselt, teda iseloomustatakse positiivselt, võib talle karistust mõista alla ... alammäära" [11, lk. 27]. Millised olid need erandlikud asjaolud, mis oluliselt vähendasid selle kuriteo ohtlikkuse astet? Analoogilised "motiveeringud" pole harukordsed madalamalseisvategi kohtute otsustes ja määrustes.

KIRJANDUS JA KOHTUPRAKTIKA

1. Nigola K. Konkreetse kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomu ja astet mõjutavad asjaolud // TRÜ toimetised. 1978. Vihik 447. Lk. 22-34.
2. Ребане И. Об индивидуализации наказания судом по советскому уголовному праву // Учен. зап. Тарт. ун-та. 1978. Вып. 447. С. 3-21.
3. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 29. juuni 1979. a. määrus "Karistuse mõistmise üldsätete kohaldamise kohtupraktikast" // Nõuk. Õigus. 1979. Nr. 5. Lk. 386-390.
4. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 9 декабря 1982 г. по делу Найденова П.И. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1983. №

5. С. 27–28.
5. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 4 апреля 1985 г. по делу Джаруллаева А.Х. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1985. № 4. С. 34.
6. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 15 января 1986 г. по делу Мамедова Н.А. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1986. № 4. С. 32–33.
7. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 28 ноября 1979 г. по делу Алиева А.А. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1980. № 4. С. 20–21.
8. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 26 апреля 1985 г. по делу Пожарского С.Г. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1985. № 4. С. 39–41.
9. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 31 января 1985 г. по делу Салманова П.М. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1986. № 1. С. 36–37.
10. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 23 октября 1986 г. по делу Варданына Т.С. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1987. № 4. С. 35–36.
11. Определение судебной коллегии по уголовным делам Верховного Суда СССР от 27 августа 1987 г. по делу Штро В.И. // Бюл. Верхов. Суда СССР. 1987. № 6. С. 26–27.
12. EV Ülemkohtu pleenumi 25. novembri 1987. a. määrus “Kuriteoga tekitatud materiaalse kahju hüvitamist käitleva seadusandluse ja NSV Liidu Ülemkohtu pleenum määruse täitmisest Eesti NSV kohtuis” // Nõuk. Õigus. 1988. Nr. 1. Lk. 70–71.
13. EV Ülemkohtu presiidiumi 28. detsembri 1988. a. määrus August B. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1989. Nr. 1. Lk. 73–74.
14. EV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukolleegiumi 9. veebruari 1981. a. määrus Valentina V. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1981. Nr. 5. Lk. 396.
15. EV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukolleegiumi 20. märtsi 1986. a. määrus Elmo R. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1986. Nr. 6. Lk. 476.
16. EV Ülemkohtu kriminaalajade kohtukolleegiumi 15. septembri 1986. a. määrus Vladimir G. süüdistusajast // Nõuk. Õigus. 1987. Nr. 2. Lk. 160.

ОБ ИНДИВИДУАЛИЗАЦИИ НАКАЗАНИЯ
/по опубликованной судебной практике
Верховного суда СССР и Верховного суда ЭР/

Калле Нигола

Резюме

В статье рассматриваются обстоятельства, на которые ссылались Верховный суд СССР и Верховный суд ЭР за последние 10 лет, признав назначенное нижестоящей судебной инстанцией наказание обоснованным или нет. Отмечается, в частности, что подавляющее большинство этих обстоятельств относится не к характеру и степени общественной опасности преступления, как представляется нормальным, а к личности виновного; нет единого подхода к разграничению данных, положительно характеризующих личность, и смягчающих ответственность обстоятельств в качестве смягчающих учитывались обстоятельства, которые по существу таковыми не являются; вряд ли можно безоговорочно утверждать, что смягчающие и отягчающие обстоятельства, предусмотренные законом в качестве признака преступления, не могут учитываться при назначении наказания; имелись ссылки на такие обстоятельства, которые не относятся ни к одному из критериев назначения наказания [ст. 32 Основ]; ст. 37 Основ применялась и в случае отсутствия исключительных обстоятельств дела.